

ІГОР КАЧУРОВСЬКИЙ: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЖУРНАЛІСТИКА В ЕФІРІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕДАКЦІЇ РАДІО “СВОБОДА”

Іван Ципердюк

*Класичний приватний університет,
вул. Жуковського, 70-б, 69002, м. Запоріжжя, Україна,
e-mail: zdjuk@ukr.net*

У статті проаналізовано феномен творення письменником Ігорем Качуровським в ефірі української редакції радіо “Свобода” циклу радіобесід з історії української та світової літератури, що стали одним із перших зразків інтелектуальної радіожурналістики.

Ключові слова: Ігор Качуровський, радіобесіди, українська редакція радіо “Свобода”, інтелектуальна журналістика.

У різні роки в українських редакціях закордонних радіостанцій працювало чимало знакових для української культури постатей, які волею долі проявили себе як талановиті радіожурналісти. Серед них Микола Французенко (“Голос Америки”), владика Софрон Мудрий (радіо “Ватикан”), Надія Світлична, Мойсей Фішбейн, Іван Кошелівець, Емма Андієвська (радіо “Свобода”) та багато інших. У їхньому колі особливо виділявся поет, прозаїк, перекладач, літературознавець, учений-енциклопедист Ігор Качуровський. У 70-х рр. ХХ ст. він переїхав із Аргентини до ФРН і розпочав свою співпрацю з українською редакцією радіо “Свобода”.

Варто зауважити, що І. Качуровського в історії української культури знають передовсім як літератора, автора вражаючої романної дилогії “Шлях невідомого”, кількох збірок віршів, численних поетичних перекладів, а також наукових розвідок і підручників у галузі теорії літератури. Усі ці грані непересічного літературного таланту аналізували та досліджували численні вітчизняні науковці: М. Слабошпицький, І. Дзюба, О. Бросаліна, М. Ільницький, В. Скуратівський, М. Стріха, Л. Череватенко та ін.

Натомість робота І. Качуровського в українській редакції радіо “Свобода” привернула значно менше уваги з боку дослідників-журналістикознавців. До цієї теми зверталися О. Бросаліна, С. Грабовський, М. Слабошпицький. Водночас зауважимо, що розвідки науковців торкнулися окремих аспектів журналістської діяльності І. Качуровського. Тому є очевидною потреба не лише узагальнення їхніх досліджень, але й ґрунтовнішого й усебічного розроблення зазначеного питання.

Мета наукової статті – показати, що радіобесіди, підготовлені І. Качуровським, які транслювалися в ефірі української редакції радіо “Свобода”, є яскравим прикладом творення української та світової літературної енциклопедії, створення радіоматеріалів високого інтелектуального рівня, покликаних не лише інформувати, але й розширювати та поглиблювати знання слухачів про вітчизняну та світову літературу та культуру.

Об'єктом дослідження є професійний шлях І. Качуровського в радіожурналістиці та окремі радіобесіди, які прозвучали в різні роки в ефірі української редакції радіо “Свобода”.

У 1969 р. І. Качуровський розпочинає свою роботу в українській редакції радіо “Свобода”. Для цього він переїжджає до Мюнхена з Аргентини, де прожив попередні кількадесять років і громадянином якої залишався до кінця життя. Паралельно захищає докторську дисертацію в Українському Вільному Університеті (Мюнхен) і вже з 1973 р. викладає в ньому, 1982 р. отримує звання професора. На філософському факультеті УВУ читає лекції з історії української літератури 1920–30-х років, поезики, стилістики, теорії літературних жанрів, історії середньовічного європейського письменства. Його академічна діяльність тісно поєднана з радіожурналістикою. У передмові до книги лекцій, доповідей, статей та розвідок “Променисті силуети”, за яку І. Качуровського було відзначено Шевченківською премією, він зауважує: “Книга, яку пропонуємо тепер читачеві, являє, в основному, матеріал лекцій, читаних у різні роки в Українському Вільному Університеті у Мюнхені. Вбиваючи двох зайців одним пострілом, для лекцій я часом використовував серії радіоскриптів, писаних для українських програм Радіо “Свобода”. Досить часто ті радіоскрипти передруковувала наша преса на Заході, а тому, що для радіо певний час я змушений був писати короткими, спрощеними реченнями (“щоб було зрозуміло для колгоспного бригадира” – така була вимога одного з наших “менеджерів”), у цих скриптах годі було шукати стилістичної витонченості” [3, с. 29].

До стосунків І. Качуровського з окремими “свободівськими редакторами” ми ще повернемося у нашому дослідженні, а зараз мали змогу переконатися, як непросто письменникові, перекладачеві, інтелектуалові з найвищим рівнем освіти було адаптувати свої знання до формату радіопрограм. Однак І. Качуровському це вдалося. Він витворив власний стандарт радіобесід, у яких постає як мислитель, ерудит, що не лише інформує про заборонені в Радянському Союзі твори та імена українських письменників, але й ставить та розглядає національну літературу та культуру в найширшому світовому контексті. Водночас у радіобесідах І. Качуровський скрупульозно аналізує, предметно підтримуючи або критикуючи, діяльність українських радянських письменників, окремо розглядає також твори українських дисидентів. Усе це дало йому можливість створити справді унікальне явище в ефірі: “Його радіокнига “Бесіди про українське письменство”, що прозвучала в програмах “Свободи”, налічує кілька тисяч сторінок, і тільки частина з них з'явилася друком у “Променистих силуетках”. А коли буде видано всі ті матеріали, то це може стати оригінальною авторською історією нашої літератури на вірець тих, що належать перу Д. Чижевського чи С. Єфремова” [3, с. 11–12].

Які ж були підстави того, що до української редакції радіо “Свобода” потрапив цей унікальний митець, інтелектуал, якого ще за життя називали патріархом українського літературного процесу і який зумів залишити також вагомий слід в українській радіожурналістиці? Зважуся припустити, що, як це зчаста буває, значна частина тих, хто працював з І. Качуровським на радіо “Свобода”, в умовах щоденного побутового спілкування не завжди могли до кінця зрозуміти, яка насправді непересічна та особлива людина працює поруч. З одного боку, це й не випадково, адже хоча біографія

І. Качуровського й була густо насичена найрізноманітнішими подіями та різними поворотами, але такими ж були і долі тисяч українських емігрантів у ХХ ст. Відмінність була лише в одному – незважаючи на всі нелегкі життєві перипетії, І. Качуровський ніколи не покидав навчання, він мав неймовірний потяг до знань, який розвивав і зберіг упродовж усього життя. Вагома та ґрунтовна освіта на додаток була підкріплена унікальним письменницьким талантом.

Народившись у сім'ї випускників Київського університету, І. Качуровський до 12-ти років жив у с. Крути. Далі, рятуючись від репресій, родина переїхала до Росії, де він навчався в Курському педагогічному університеті. Під час Другої світової війни І. Качуровський через Україну емігрує до Австрії, а звідтіля через кілька років – до Аргентини. Увесь цей сповнений драматизму шлях І. Качуровський описує в уже згаданій діалогії “Шлях невідомого”, де головному героєві надано чимало автобіографічних рис. В Аргентині письменник живе в Буенос-Айресі, працюючи звичайним робітником у порту. Водночас не припиняє самоосвіти та літературної діяльності, стає слухачем літературного інституту, урешті викладає давню українську літературу в Католицькому університеті, а пізніше, вже перед переїздом до Мюнхена, – російську літературу в університеті El Salvador (Буенос-Айрес). Уже за кілька років І. Качуровського знають як неперевершеного радіожурналіста і він зі своїми радіобесідами, які зчаста трансформували у лекції, виходить далеко поза межі університетських аудиторій: “Його голос слухали сотні тисяч. При приглушеному світлі, прикладаючи вухо до радіоприймача (щоб не почули сусіди), через тріскіт і шипіння глушилок ловили його слова. Він розповідав про щось цілком фантастичне для радянських людей: спалах української міської культури в 20-х, культурне життя в еміграції, про вільний світ” [5].

Для того щоб зрозуміти, чим була зумовлена така популярність і привабливість радіопрограм, підготовлених І. Качуровським, зупинимось на аналізі окремих із них, що дасть можливість краще зрозуміти, який великий обсяг матеріалів підготував цей радіожурналіст. “Як літературний оглядач цієї редакції І. Качуровський у 1970–80-х роках підготував і начитав понад 2 тисячі радіобесід, чи, професійною мовою, скриптів. Разом з тим 1973 року він працює викладачем, а з 1982 року – професором філософського факультету УВУ. Ці дві професії були тісно пов'язані в діяльності І. Качуровського – адже в радіобесідах він зачіпав найскладніші сюжети й матерії не тільки української, але й світової літератури. Від літератури античності та її представлення в перекладах та сюжетах, від середньовічних європейських співців, від поетів, драматургів та художників доби Відродження – й до нових часів, до їхньої поезії, прози, драми, музики, малярства, до ретельного дослідження взаємозв'язків світової та української літератури – ось, якщо коротко, змістовний діапазон програм на Радіо “Свобода”, підготовлених Ігорем Качуровським” [2].

І. Качуровський, характеризуючи у своїх матеріалах літературну ситуацію, що склалася в СРСР, констатує: “Що далі в минуле, історію, то менше, слабше й непослідовніше застосовується в Радянському Союзі принцип класово-ідеологічного підходу до автора та його творчості. А це забезпечує під час добору матеріалу перевагу художніх творів, а не політичних агіток” [4, с. 37]. На жаль, І. Качуровському доводилося здебільшого,

коли йшлося про актуальну українську літературу, писати про її жалюгідний стан у 70–80-ті рр. XX ст., час так званого застою, коли нищилось усе українське, а те, що було талановитіше, жило імперську культуру або ж відбувало покарання в таборах. У 1972 р. у радіобесіді “Роковини Гоголя” він так із сумом описує ситуацію в українській літературі, яка склалася стосовно російської в історичній перспективі: “У розбудові російської літератури важлива роль належить українцям. Відплив наших культурних сил на північний схід починається ще із середини XVII сторіччя. Першим російським – тоді ще московським – поетом став білорус із Києво-Могилянської академії Симеон Полоцький. Далі йдуть українці: святий Дмитро Ростовський, він же Данило Туптало, Степан Яворський, Феофан Прокопович. На добу Катерини II припадає літературна діяльність українського дідича Капніста та другорядних письменників українського роду – Рубана й Еміна. Родина Кукольників, що походила із Закарпаття, перебралася спочатку до Ніжина, а потім до Петербургу. З цієї родини вийшов російський ревнопатріотичний драматург Нестор Кукольнік. Далі йдуть Василь Наріжний і двомовний Євген Гребінка. А за ними – Микола Гоголь та нащадок останнього гетьмана Олексій Толстой. Співець Еллади Микола Щербина, Володимир Короленко, Ігнатій Потапенко, забута поетеса Ада Чумаченко – усе це письменники українського кореня. Перекладений на головні світові мови і визнаний за кордоном як класик російської літератури Дмитро Мережковський свою автобіографію починає словами: “Дід мій був козак Глухівського полку Мережка”... Українського походження були ще двоє з-поміж талановитіших представників російської літератури так званого Срібного віку – Анна Горенко-Ахматова та Максиміліян Кириєнко-Волошин. Цей перелік можна було б значно поширити й продовжити” [4, с. 55].

Паралельно І. Качуровський у свої радіопрограмах постійно розповідає про трагедію українського літературного світу, який зазнавав постійного нищення з боку російського імперіалізму. Він проводить радіослухача всіма сторінками української літератури, детально аналізуючи її постання, розвиток у дореволюційну добу, час Розстріляного Відродження, творчість письменників в еміграції та митців недавнього періоду.

Водночас І. Качуровський відкриває слухачам знакові й дуже часто невідомі імена з античної літератури, середньовіччя, сучасних російської, італійської, іспанської, французької, британської, американської – північної та південної – літератур. Про більшість із них радянський слухач навіть ніколи не чув. Таким чином І. Качуровський упродовж кількох десятків років “віртуально” ознайомлював численну слухачську аудиторію зі світовою й національною історією літератури на хвилях української редакції радіо “Свобода”. Це стає своєрідним феноменом: “Тож, як на мене, зовсім не дивно, що літературно-культурницькі програми Ігоря Качуровського були свого часу популярнішими, ніж політичні передачі української редакції “Радіо Свобода”. І слухала їх як українська інтелігенція в самій УРСР та за кордоном, так і достойники культури інших народів, зокрема Олександр Солженіцин та Лев Копелев” [2].

Сам І. Качуровський характеризував власну працю на радіо так: “Потім знайшлися люди, які мене рекомендували на “Радіо Свобода”, і 20 років я відтрубив у Мюнхені. Коли дозволяли, робив літературні розвідки, а так новини” [1]. Себто головним за-

вданням І. Качуровського була щоденна журналістська праця: підготовка новин та поточних матеріалів. Але навіть під час підготовки своїх культурологічних радіобесід І. Качуровський мусив зважати на своєрідну цензуру, яка панувала в редакції. Про це згадує не лише він сам, але й дослідник Олена Бросоліна, яка готувала частину радіобесід І. Качуровського до друку й бачила авторські сторінки з такими правками: “А треба сказати, що свободівський редактор дозволяв собі не лише правописні зміни, але й пом’якшував деякі вирази і навіть викреслював цілі абзаци” [4, с. 10]. Але навіть у такому відредагованому вигляді радіобесіди І. Качуровського стали для українців у ХХ ст. справжнім вікном у цивілізований, вільний світ.

Темою для окремого дослідження, яка виходить за межі нашої статті, є велика перекладацька робота І. Качуровського, яку він активно пропагував у своїх радіобесідах. Він не лише жваво відгукувався на всі бодай трохи помітні праці українських перекладачів, але й сам упродовж усього життя посідав чільне місце в українській перекладацькій школі і відповідно використовував власні переклади для ілюстрації в радіорозповідях.

На жаль, І. Качуровський так і не був належно оцінений сучасниками як непересячний радіожурналіст, професіонал, що своєю роботою поставив на новий якісний щабель українську радіожурналістику. Із цього приводу його колега з української редакції радіо “Свобода” Сергій Грабовський зауважив: “І без того вкрай прикра і сумна подія – смерть Ігоря Качуровського, яка сталася 18 липня в Мюнхені, – стає ще сумнішою від того, що на неї вкрай побіжно зреагувала або зовсім не зреагувала значна частина українських мас-медіа. А тим часом мусили би щось сказати – й не тільки тому, що йдеться про останнього з патріархів нашого літературного процесу, народженого в незалежній Українській державі 1 вересня 1918 року, поета, прозаїка, перекладача, літературознавця й культуролога-енциклопедиста, продовжувача традицій неокласичної школи, університетського професора, автора численних книг, – а й одного з найбільш цікавих радіожурналістів останньої третини ХХ століття” [2]. Будучи ще молодим поетом, у перші повоєнні роки І. Качуровський писав, виразно окреслюючи своє особисте та творче кредо: “Чи ж знає хто, що без твоєї участі / ніщо не зможе врятувати храму? / Ти – міст через безодню неминучости, / Ти – той ключар, який пильнує браму” [6]. У журналістській професійній діяльності І. Качуровський також незмінно дотримувався найвищих стандартів підготовки матеріалів, оскільки, будучи чи не найбільшим інтелектуалом свого часу, усвідомлював: якщо їх не зробить для українського слухача він, то не зробить ніхто.

За 20 років роботи в ефірі української редакції радіо “Свобода” І. Качуровський зумів внести в її діяльність потужний інтелектуальний струмінь. Кілька тисяч його радіобесід про нецензуровану історію української та світової культури довели, що радіожурналістика може мати принципову нову якість. Вона не лише придатна для новин, інформаційних програм, інтерв’ю та ще багатьох інших традиційних жанрів, але й може стати простором для інтелектуальних лекцій в ефірі. І. Качуровський довів, що навіть такий ризикований, на думку окремих свободівських редакторів, крок може бути успішним. Він підтвердив думку про те, що не варто недооцінювати слухача і зводити його лише до рівня “колгоспних бригадирів”. Український слухач, хоч і пере-

бував за “залізною завісою” під постійним пресом імперської ідеологічної машини, від радіопрограм українських редакцій радіо “Свобода”, “Голос Америки”, радіо “Ватикан” усе ж не лише прагнув правди про політичне та суспільно-економічне життя світу та СРСР, але й хотів заповнити численні прогалини у знаннях про національну та світову культуру, знакові імена, що їх створювали, а також твори, які перебували під заборонаю або не мали жодних шансів бути перекладеними.

Зважаючи на обсяг статті, не можемо проаналізувати більшої кількості радіобесід, підготовлених І. Качуровським для ефіру української редакції радіо “Свобода”. Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні журналістської спадщини І. Качуровського, оскільки тематично-змістове наповнення значної частини його радіобесід є унікально авторським і їхнє вивчення може бути предметом аналізу не лише журналістознавців, але й літературознавців, перекладачів, філософів, істориків літератури та її теоретиків, усіх, хто зацікавлений у глибшому пізнанні історії світової та української національної культури загалом та літератури зокрема.

Список використаної літератури

1. Єднаючи час і простір. Письменник, культуролог, філолог-енциклопедист. Чи не останній із могикан українського неокласицизму – Ігор Качуровський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Publication/3639>
2. Ігор Качуровський – радіожурналіст: in memoriam [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.telekritika.ua/profesija/2013-07-29/83677>
3. Качуровський І. Променисті силуети : лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки / Ігор Качуровський. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 766 с.
4. Качуровський І. 150 вікон у світ: з бесід, трансльованих по Радіо “Свобода” / Ігор Качуровський. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 462 с.
5. Легенда Радіо “Свобода”. Ігор Качуровський: інтелектуал, який відкривав вікна у світ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/47861/Legenda_Radio_Svoboda_Igor_Kachurovskij_intelektual_jakuj
6. О’Лір Олена: “Для українських дослідників архів Ігоря Качуровського – це клондайк” [Електронний ресурс] / Олена О’Лір. – Режим доступу: <http://varta.kharkov.ua/articles/1107314>

Стаття надійшла до редколегії 01.12.2016

Прийнята до друку 06.12.2016

IGOR KACHUROVSKYI: INTELLECTUAL JOURNALISM ON THE AIR OF THE UKRAINIAN EDITORIAL OFFICE OF RADIO LIBERTY

Ivan Tsyperdiuk

*Classical private university,
70-b Zhukovskiy Str., 69002, Zaporizhzhia, Ukraine,
e-mail: zdjuk@ukr.net*

The vivid example of creation of radio materials of high intellectual level by the journalist of the Ukrainian editorial office of Radio Liberty Igor Kachurovskiy is analyzed in the article. The object of the research is separate of the thousands of radio conversations about significant names and events in Ukrainian and world literature. All of these materials for twenty years sounded on the air of the Ukrainian editorial office of Radio Liberty. Outstanding artist, intellectual, scientist, who Kachurovskiy I. was, managed to successfully adapt his encyclopedic knowledge to the format of radio programs. As a result of this experiment he was able to create a unique genre phenomenon on the air. Deep in content and filled with facts radio conversations of Kachurovskiy I. surpassed the popularity of all the other programs of the Ukrainian editorial office of Radio Liberty. It was concluded in the article, that the writer, translator, scientist managed to demonstrate new quality of work on the air, special effect on listener, because his programs were being listened primarily in the Soviet Ukraine, where most of what he was telling about was banned. Kachurovskiy I. invariably followed the highest standards of the preparation of materials, because of being perhaps one of the biggest Ukrainian intellectuals of his time, he was aware of his own great responsibility to the listener. During all time of his work on the air of the Ukrainian editorial office of Radio Liberty, he managed to bring powerful intellectual activity stream in its activity. The radio conversations, which were prepared by him, about the uncensored history of Ukrainian and world culture demonstrated, that the radio journalism can have fundamentally new quality. It is not only suitable for news, information programs, interviews and other traditional genres, but also can be a successful platform for intellectual lectures on the air. Kachurovskiy I. with his work in the Ukrainian editorial office of Radio Liberty proved, that the culture for the nation is extremely important, especially for such nation as Ukrainians, which for hundreds of years was suffering from systematic destruction of everything, which was related to the revival of the independence of the state.

Key words: Igor Kachurovskiy, radio conversations, the Ukrainian editorial office of Radio Liberty, intellectual journalism.